

*Ганна Кісла
Київ, Україна*

МІГРАНТИ У СУСПІЛЬСТВІ: КУЛЬТУРНО-ОСВІТНІЙ АНАЛІЗ УКРАЇНСЬКОЇ РЕАЛЬНОСТІ

Соціальна та освітня інтеграція іммігрантів є проблемою для всіх країн, у соціальному просторі яких відбуваються міграційні процеси. Прибуття іммігрантів з різними етнічними, расовими та релігійними ознаками створює труднощі у сфері освіти, оскільки саме освіта забезпечує знання, форми відносин і є важливим засобом соціальної інтеграції. У тих суспільствах, де є іммігранти, школи повинні пропонувати освітні програми та послуги, що відповідають особливим потребам іммігрантів. Освіта для іммігрантів повинна включати ряд функцій, що допомагатимуть їм подолати дистанцію у навколишньому середовищі, культурні та мовні бар'єри, соціальну ізоляцію.

Ключові слова: іммігранти, інтеграція, імміграційні процеси, освітні програми, освітні потреби.

Міжнародна міграція у сучасному світі, на думку науковців, активно поширюється. Мігранти подорожують на все більш тривалі відстані, міграція стала набагато більш різноманітною з точки зору походження та призначення мігрантів. У цьому контексті англійський соціолог І. Вертовек придумав термін «суперрозширення», щоб вказати на безпрецедентний ступінь різноманітності іммігрантів у приймаючих країнах. Концепт «суперрозширення» заснований на ідеї, що все більша кількість нових, малих, просторово розсіяних, тих, хто має множинне походження, транснаціонально пов'язаних, соціально та економічно диференційованих і легально стратифікованих іммігрантів прибувають в європейські країни. І, як наслідок, все більше країн відчувають значні обсяги імміграції та еміграції, стикаються з проблемами впливу іммігрантів на економічну сферу, культурну, освітню та ін. Українська держава знаходиться

серед тих країн, до яких проаналізована ситуація має пряме відношення [Mathias Czaika].

Методологічні основи дослідження іммігрантських процесів

Міграційні процеси є предметом дослідження багатьох наукових стратегій з боку економістів, культурологів, психологів, фахівців з комунікацій, фахівців з конфліктології тощо. Значну увагу приділяють міграційним проблемам соціологи. Перше соціологічне дослідження такої цілком нової для України групи іммігрантів, як біженці, було здійснено у 1997 р. вченими Інституту соціології НАН України та Національного інституту українсько-російських відносин (С. Пирожков, А. Ручка, Л. Аза, О. Малиновська) [Брайчевська..., 2003]. Воно присвячувалося вивченню соціально-економічного становища осіб, які набували статусу біженця в Україні. Значний громадський та науковий резонанс мало дослідження 1998 р., виконане М. Шульгою, спрямоване на вивчення дотримання прав людини в Україні стосовно біженців та осіб, що шукають притулку. У ньому висвітлено непрості проблеми, з якими стикаються біженці в Україні. Цікаві результати було одержано у наступному дослідженні М. Шульги щодо міграційних, репатріаційних та інтеграційних намірів осіб без визначеного правового статусу. Результати досліджень знайшли свої відображення у масштабній монографії «Велике переселення народів: репатріанти, біженці, трудові мігранти» [Велике переселення народів..., 2002], яка є першою в українській науковій літературі спробою комплексного висвітлення міграційних проблем, з якими Україна зустрілася упродовж першого десятиліття незалежності. З використанням соціологічних методів під егідою Центру технічної кооперації для Європи та Центральної Азії Міжнародної організації міграції (МОМ) як частину міжнародного дослідження в Україні було підготовлено наукову доповідь «Проблеми нелегальної міграції та транспортування мігрантів» (упорядник О. Малиновська) [Брайчевська..., 2003], у якій поряд з аналізом відповідного законодавства та адміністративної практики на основі інтерв'ю з нелегальними мігрантами наводиться унікальна інформація щодо шляхів, методів, маршрутів нелегального транспортування мігрантів, вартості «послуг» переправників тощо.

Наступну групу праць складають публікації авторів, що мають досвід практичної роботи у сфері регулювання міграційних процесів. Серед цих праць варто відзначити аналітичне дослідження В. Новіка «Державна політика і регулювання імміграційних процесів в Україні» (К., 1999) та його ж «Довідник

для біженців та іммігрантів» (К., 2001), книгу Ю. Бузницького, П. Бурлаки та С. Рубанова «Судовий захист біженців і осіб, що прибули в Україну у пошуках притулку: практичні рекомендації» (К., 2000), а також інформаційно-довідкове видання «Правове регулювання міграційних процесів в Україні» (К., 2002), підготовлене В. Андрієнком та Г. Суботенко [Брайчевська..., 2003].

Безпосереднє відношення до проблем, які порушуються у дослідженні, має, безумовно, широка наукова література, присвячена столиці і, зокрема, проблемам її соціально-економічного розвитку, етнонаціонального складу населення тощо. Значний інтерес становлять дослідження питань міжетнічних стосунків, міжетнічної толерантності населення як Києва, так і України у цілому. Передусім, це соціологічний моніторинг «Українське суспільство: від виборів до виборів» [Українське суспільство..., 2003], що його проводив Інститут соціології НАНУ у 1994, 1998 та 2002 роках. Він дає як синхронний, так і діахронний зріз українського суспільства у багатьох аспектах його буття. У колективній монографії «Київ та кияни: соціологічні хроніки незалежності» [Київ і кияни..., 2000], підготовленій також переважно співробітниками цього ж Інституту, окремий розділ присвячено саме висвітленню міжетнічних відносин у Києві. Частково ці проблеми порушено і у «Етнічному довіднику» [Євтух, 1997], виданому Центром етносоціологічних та етнополітичних досліджень Інституту соціології НАН України за редакцією В. Євтуха. Цій самій проблемі присвячено працю І. Прибиткової «Корінні кияни і мігранти: моніторинг соціальних змін на межі ХХІ століття» опубліковану у збірці «Наукові доповіді Центру вивчення проблем вимушеної міграції у СНД», (№ 4), [Прибиткова, 1999], статтю Т. Вайдіна «Вікова структура мігрантів та ринок праці м. Києва: деякі аспекти взаємозв'язку» у часописі «Зайнятість та ринок праці» (№ 4, 1996), [Вайдіна, 1996], а також статті О. Іванової «Мігранти у Києві: до столиці по краще життя?» та «Мігранти у Києві. Хто вони?», опубліковані у часописі «Філософська та соціологічна думка», № 9 (1993) та № 3 (1992) [Мігранти у Києві..., 1993]. У 2000 р. вийшли друком матеріали круглого столу, проведеного Київським проектом Інституту Кеннана – «Нетрадиційні мігранти в Києві». Крім того, заслуговують на увагу численні статті Н. Паніної, Є. Головахи, В. Кулика, Г. Касьянова та С. Макеєва, присвячені проблемам міграції, міжетнічним стосункам та змінам у нашому суспільстві, що сталися за останнє десятиріччя [Брайчевська..., 2003].

Слід також згадати, що безпосередньо із використанням матеріалів цього дослідження у журналі «Проблеми міграції» № 1-3 за 2002 р. вийшла низка публікацій О. Брайчевської, Г. Волосюк, О. Малиновської та Я. Пилинського [Брайчевська..., 2003].

Незважаючи на те, що українськими вченими вже створено певну наукову базу для дослідження проблем міграції та міжетнічних стосунків, система суспільних взаємовідносин між місцевим населенням та іммігрантами, які характеризується значною культурною дистанцією, дослідження про іммігрантів залишаються актуальними, вчасними.

Київ і Україна з багатьох точок зору є лише одним із транзитних пунктів у значно ширшій системі європейської міграції, такою собі «цікавинкою» на полях солідного емпіричного та теоретичного дослідження, присвяченого міжнародній міграції. Історія про мігрантів у Києві навряд чи видаватиметься чимось незвичайним у світі, населеному близько 100 млн міжнародних мігрантів (десь п'ята частина яких є біженцями). Люди завжди кудись переселялися в минулі часи, переселяються і в наші дні. Якщо взяти лише п'ять минулих століть, то між шістнадцятим і дев'ятнадцятим століттями європейці почали заселяти решту світу; близько десяти мільйонів африканців було насильно перевезено як рабів до Америки впродовж XVII, XVIII і початку XIX століття; ще 48 млн покинули Європу і подалися до Америки, Австралії та Канади протягом 1800-1925 рр.; десятки мільйонів перетинали кордони, континенти й океани у минулому півстолітті [Брайчевська..., 2003].

Експерти більше не розглядають міграцію як якусь «окрему» подію, в той чи інший спосіб пов'язану з тією чи іншою «кризою». Швидше, міграція є частиною і невід'ємною складовою людського існування. Велике переселення минулих часів переоцінюються і наново витлумачуються у світлі нового підходу, згідно з яким навіть масові міграції є більш чи менш нормальним явищем.

В опублікованому 1998 р. ґрунтовному дослідженні аналітичної та описової літератури з питань міжнародної міграції «Світи у русі. До розуміння проблеми міжнародної міграції наприкінці тисячоліття» його автори Д. Массей, Д. Арандо, Г. Г'юго, А. Коуаучі, А. Пеллеґріно та Е. Тейлор визначили сім теоретичних підходів до появи та розвитку міжнародної міграції [Брайчевська..., 2003].

Кожен з цих підходів – які спираються відповідно на методи неокласичної макроекономіки, неокласичної мікроекономіки, нової економіки міграції, теорії сегментованого ринку праці, теорії світових систем, теорії соціального капіталу та теорії сукупних причинно-наслідкових моделей – не може самотужки, окремо від інших дати вартісну наукову інтерпретацію такого складного явища, як сучасні міграційні тенденції. Всі ці теорії, стверджують автори, залишають замало простору для масових преселень, які не є економічними за своєю

природою. Крім того, аналітики здебільшого розглядають мігрантів як єдиний тип.

Розглянувши існуючі підходи до міграції стосовно п'яти активних на кінець ХХ століття міжнародних міграційних систем – Північна Америка, Західна Європа, Перська затока, Азіатсько-Тихоокеанський регіон, південноамериканський Південний конус – Массей і його колеги роблять висновок, що теоретична думка про масові переселення «відмовляються від надміру матеріальних, механістичних моделей на користь більш динамічних підходів, які дозволяють рішенням на мікрорівні впливати на процеси на макрорівні, і навпаки». Таку тенденцію можна лише вітати, оскільки дослідники, що працюють на різних рівнях аналізу, часто прагнуть пояснити поведінку тих самих мігрантів. По суті, різні теорії, що до сьогоднішнього дня застосовувалися у дослідженні міжнародної міграції, зовсім не обов'язково є взаємовиключними – просто вони аналізують різні зрізи явища (на рівні однієї людини, сім'ї, на національному та міжнародному рівні) [Брайчевська..., 2003].

Массей, Арандо, Г'юго, Коуаучі, Пеллегріно та Тейлор ідуть далі, пропонуючи більш комплексний підхід до проблем міграції, згідно з яким корені цього явища слід шукати в «соціальних, економічних та політичних перетвореннях, які супроводжують проникнення капіталістичних ринків в неринкові чи переднеринкові суспільства». Мігрантів породжують передусім спільноти, які переживають швидкі зміни у процесі інтегрування в глобальній мережі, а не злиденні чи ізольовані регіони та країни. Родини мають користь з міграції окремих своїх членів, вбачаючи у ній засіб для піднесення свого добробуту та забезпечення більш надійного економічного майбутнього. Відтак, покладаючись на соціальний капітал «сім'ї та друзів», вони прагнуть налагодити зв'язки з більш стабільними і передбачуваними економічними системами.

Інший дослідник проблеми Ч. Тіллі розвиває цю думку, стверджуючи, що «здебільшого ефективними міграційними одиницями були (і є) не окремі особи чи сім'ї, а групи людей, об'єднані знайомством, подібністю та досвідом роботи». Міграція за допомогою соціальної мережі, робить висновок Тіллі, є ефективною завдяки тому, що спирається на налагоджені міжособистісні стосунки, які мінімізують та рівномірно розподіляють ризик. Спираючись на висновки Тіллі, Е. Моравська показує, що найновіші історіографічні та соціологічні дослідження з питань міграції основну увагу приділяють саме ролі соціальних мереж, які своїм походженням сягають рідних країн мігрантів і є глибоко укоріненими в етнічних анклавів у країнах їх нового проживання.

Іммігранти у Києві являють собою цікавий випадок, що підтверджує деякі полемічні тези, висунуті як Массеєм, Арандо, Г'юго, Коуаучі, Пеллегріно та Тейлером, так і Тіллі та Моравською [Брайчевська..., 2003]. Прибуття іммігрантів до Києва зумовлене факторами, які виходять за межі міркувань, пов'язаних з надіями на кращі заробітки у вузькому сенсі. Значна частина київських мігрантів прибула в Україну, аби уникнути масових соціальних безладів в тих чи інших країнах (що підтверджує тези, що їх висуває нова економіка міграції), хоча багато хто має на меті вищі заробітки та економічні вигоди, властиві Європі (таким чином, вписуючись у концепції неокласичної мікро- та макроекономіки). Київ став місцем поселення іммігрантів після того, як на руїнах радянської автаркії постала незалежна Україна, яка почала інтегруватися у глобальні системи (що, відтак, вкладається у деякі положення, теорії сегментованого ринку праці та світових систем). Втім, міграції до Києва сприяли і соціальні контакти, налагоджені у попередні періоди (відповідно до теорії соціального капіталу). Нарешті, слід зазначити, що появу громад переселенців в українській столиці не можна пояснити, спираючись лише на якусь одну концепцію (що дає підстави для застосування методів, пропонує теорією сукупних причинно-наслідкових моделей).

Полеміку щодо дослідження міжнародної міграції із застосуванням методики різних наукових дисциплін продовжили К. Бреттелл та Д. Голліфілд в опублікованому 2000 р. збірнику «Теорія міграції: на перетині різних дисциплін» [Брайчевська..., 2003]. Бреттелл, Голліфілд та їхні колеги дають оцінку підходам та основним об'єктам дослідницької уваги, на яких зосереджуються різні дисципліни. Так, антропологи вивчають соціальний і культурний контекст поведінки мігрантів, демографи зосереджуються на динаміці змін населення. Економісти досліджують економічний вплив міграції, історики – досвід мігрантів, правознавці – міграційне законодавство та політику. Політологи аналізують наслідки міграційної політики, соціологи прагнуть визначити джерела соціального капіталу та соціальних мереж. Деякі дисципліни схильні до дослідження питань макрорівня, тоді як інші заглиблюються в аналіз мікрорівня. Бреттелл і Голліфілд вважають, що потрібно виробити концепцію, сформулювати теоретичні засади, які інтегрували різнопланові підходи та методики. Завдяки цьому їхня концептуалізація міграції набуває рис динамічного процесу, у якому дослідники менше уваги приділяють конкретним країнам походження та проживання мігрантів.

Цей новий підхід видається особливо доречним, коли йдеться про «нетрадиційних» іммігрантів у Києві. Традиційний аналіз ринку праці навряд чи може бути з успіхом застосований до дослідження спільнот переселенців, для яких Київ, можливо, є лише проміжним пунктом на довшому шляху до Європи. Бреттелл, Голліфілд та їхні колеги заперечують проти розуміння міграції як незмінного руху з одного конкретного місця проживання до іншого. Академічна література зазвичай недооцінює той факт, що мігранти – як свідчить історія – досить часто сприймають своє поселення в будь-якій новій громаді просто як тимчасово зручне для них. Нерідко вони, живучі в новій країні, вважають її тимчасовим місцем свого перебування, навіть коли життя складається так, що це місце проживання стає для них постійним. Дослідження нових іммігрантів у Києві підтверджує правильність такого підходу до вивчення міграції, за якого присутність певного мігранта в будь-якому місті чи громаді розглядається просто як тимчасовий наслідок у значно ширшій системі міграції, що перебуває у стані безупинних змін та розвитку [Брайчевська..., 2003].

Такі нові напрями у вивченні та теоретичному аналізі міграції стали наслідком розширення предмета дослідження з американського досвіду до ширшої світової перспективи. Зокрема, в дослідженнях соціологів свого часу домінуючим напрямом став аналіз процесу асиміляції мігрантів з різних країн світу в американське життя. Протягом останньої чверті минулого століття соціологи у Сполучених Штатах та в усьому світі перенесли увагу з питань пристосування мігрантів до свого нового середовища на процес динамічної взаємодії між мігрантами і суспільством.

Для пошуку та аналізу сучасної наукової іноземної літератури за тематикою дослідження використовувалися бібліографічні, наукометричні та повнотекстові бази даних, зокрема Web of Science, Scopus, репозитарій Наукової бібліотеки Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, а також фонди наукових університетських бібліотек.

Для ефективного побудування стратегії дослідження ми звернулися до наукових розробок, публікацій сучасних науковців Великобританії, Німеччини, Чехії, Польщі, Іспанії.

Робота Джеффри Пассела «Демографія іммігрантської молоді: минуле, теперішнє і майбутнє» (Passel Jeffrey S. Demography of Immigrant Youth: Past, Present, and Future. Future of Children, Book 21, Pages: 19-41, SPR 2011) [Пассель, 2011].

Джеффри Пассель досліджує демографічні тенденції та прогнози у молодіжному середовищі іммігрантів США, приділяючи особливу увагу

тенденціям серед молоді іммігрантів. Він простежує зміни за останні сто років, аналізує прогнози населення до 2050 року та пропонує деякі зауваження щодо ймовірного впливу іммігрантського аспекту на американське суспільство. Пасель надає дані про правовий статус молодих іммігрантів та їхніх сімей, про їх географічний розподіл та концентрацію в США. Він підкреслює два демографічних зрушення. По-перше, іммігрантська молодь, визначена як діти віком до вісімнадцяти років, які є іноземцями або народилися в сім'ї іммігрантів. По-друге, хвиля імміграції, яка розпочалася з середини 1960-х років, зробила дітей найбільш вільною та етнічно різноманітною віковою групою у Сполучених Штатах. Ця зміна демографічної структури у молодіжному середовищі США, ймовірно, зіткне політиків із кількома проблемами в найближчі десятиліття, у тому числі більш високими показниками бідності серед молоді, особливо серед іноземних дітей та дітей з незареєстрованих шлюбів.

Дослідження англійських соціологів Ентоні Хіс і Катрін Ротон «Друга генерація в Західній Європі: освіта, безробіття і професійний рух» (Heath, Anthony F.; Rothon, Catherine. *The second generation in Western Europe: Education, unemployment, and occupational attainment. Annual Review of Sociology. Book 34. Pages: 211-235. 2016*) [Хіс Е., Ротон К., 2016]. У десяти країнах Західної Європи щодо результатів освітнього та трудового ринку меншин другого покоління показують, що меншини являються особливо незахищеними в освіті, доступу до ринку праці та досягненні професійних навичок. Недоліки є найбільш очевидними на ранніх стадіях шкільної кар'єри, але в деяких країнах меншини мають більш високі темпи продовження за винятком примусового підходу, ніж у більшості однолітків з аналогічними тестами. Вступ на ринок праці - це особлива проблема для більшості меншин, де суттєві етнічні обмеження стосовно зайнятості у всіх десяти країнах. Існує більш змішана картина для досягнення професійного рівня: в деяких країнах там ми маємо сукупні недоліки, а в інших - найбільші бар'єри при вступі на ринок праці.

Стаття англійських дослідників Марка Левела, Дженкса Крістофера «Контекстуальне пояснення відмінностей між чисельністю й освіченістю між корінними та іноземними дорослими у західних країнах» (Mark Levels, Jencks Christopher. *Contextual explanations for numeracy and literacy skill disparities between native and foreign-born adults in western countries. PLOS ONE. Book 3, MAR 2016*) [Levels, 2016]. Цікава для нас тим, що пояснює роль відмінностей освіти для іммігрантів. Відмінності середнього рівня освіти у країнах походження також обумовлюють різницю в розмірі розриву між іммігрантами

та місцевими. Чим більш захищеними є ринки праці в країнах, що приймають іммігрантів, тим менш успішним мігранти мають кваліфікацію та грамотність порівняно з тубільцями. Для тих, хто мігрує до віку підлітків (1.5 покоління), доступ до системи освіти, яка відповідає особливим потреба іммігрантів, має вирішальне значення. У поколінь 1 та 1.5 існують менші прогалини у сприйнятті навичок читання та грамотності в більш етнічно різноманітних суспільствах.

Для нашого дослідження дуже важлива інформація про те як почувають себе діти іммігрантів у школі в інших країнах. Для цього ми звернулись до роботи Бланка Деустат і Джоан Кабре «Шкільна ксенофобія та інтеретнічні відносини серед учнів другого рівня в Іспанії» (Deusdad, Blanca; Cabre, Joan. School xenophobia and interethnic relationships among secondary level pupils Spain education as change. Book 21. Page 95-112. 2017) [Deusdad, 2017].

Міграційні процеси в Південній Європі протягом останніх двох десятиліть призвели до суттєвих змін у етнічному складі в середній школі. Кабінети збільшилися в їх складності з точки зору навчання, так як є учні з різними культурними і економічними умовами і потребами в галузі освіти, а й у відносинах між рівноправними групами учнів. Які відносини можуть бути знайдені серед членів цього культурно-різноманітного об'єднання учнів? Які види думок учнів проводять один до одного? Метою даної роботи є пролити світло на стереотипи і ксенофобію по відношенню до іммігрантів учнів середніх шкіл в Іспанії, головним чином, серед однолітків, а також про те, як вчителі вирішують мультикультурні та динамічні складності і будь-які можливі упередження по відношенню до стереотипів і расистських поглядів, що появляються всередині класної кімнати.

Планування дослідження про проблеми інтеграції іммігрантів до освітнього простору країни, що приймає, передбачає вивчення кореляції між статусом іммігрантів у суспільстві і досягненнями в освіті різних поколінь іммігрантів. Публікація про соціальну стратифікацію освіти в етнічних меншин серед різних поколінь у Великобританії доповнює можливості дослідження. Лауренс Лессард-Філіпс, Лі Яоджун «Соціальна стратифікація освіти в етнічних меншинах серед різних поколінь у Великобританії» (Laurens Lessard-Phillips, Li Yaojun Social Stratification of Education by Ethnic Minority Group sover Generations in the uk.social inclusion. Book 5. Page 45-54. 2017) [Lessard-Phillips, 2017]. Для виконання роботи був проведений великий обсяг досліджень щодо соціального розшарування освіти на загальному рівні та освітніх досягнень представників етнічних меншин у Великобританії. Перша встановила зростаючу плинність у навчально-виховному об'єднанні, не звертаючи великої

уваги на етнічну приналежність, тоді як останнє показало активізацію прагнень другого покоління без дрібнозернистих аналізів. Цей документ доповнює цю літературу, вивчаючи взаємозв'язок між класом сім'ї, етносуспільним статусом та освітніми досягненнями для різних 1, 1,5, 2, 2,5, 3 і 4 поколінь у сучасному британському суспільстві.

Зчасупадіння "залізної завіси" і особливо після вступу до Європейського Союзу, Чеська Республіка стала країною з різко зростаючою кількістю іммігрантів, які все частіше заходять до країни з метою врегулювання довгострокових перспектив. Ця зміна ставить вимоги до суспільства в цілому, а також до окремих областей, таких як система освіти, яка повинна успішно інтегрувати цих дітей та забезпечити їм якісну освіту. Досвід країн з довгою історією міграції виявив негативну кореляцію між рівнем концентрації незграбних учнів у школі та їхньою успішністю в навчанні. В цій статті досліджується такий взаємозв'язок, який досліджує ступінь концентрації учнів, які не є громадянами, у початкових та середніх школах Чеської Республіки.

Хасман Джирі, Ілона Костелеска «Просторова концентрація учнів-іммігрантів у початковій та середній школі Чеської Республіки» (Hasman, Jiri; Kostelecka, Yvona. The spatial concentration of immigrant pupils at primary and lower secondary schools in the Czech Republic. Moravian geographical reports. Book 24. Page 38-51. Dec. 2016) [Hasman, 2016].

Стаття Бєатріс Домбр'є і Нанзіата Лука «Квазі-експериментальні докази про вплив освіти на самоусвідомлення, ставлення до іммігрантів» (d'Hombres, Beatrice; Nunziata, Luca. Wish you were here? Quasi-experimental evidence on the effect of education on self-reported attitude toward immigrants. European economic review. Special Book 90. Page: 201-224. NOV. 2016) [d'Hombres, 2016] надає можливість використати дані Європейського соціального опитування та дослідження робочої сили за період з 2002 по 2012 роки для оцінки причинного впливу багаторічної освіти на думку європейських тубільців щодо іммігрантів.

Емпіричний аналіз проблеми інтеграції іммігрантів в українське суспільство

Для дослідження теми ризиків та придбання від імміграційних процесів в Україні ми використовували наступний інструментарій: експертну анкету з питаннями: «Як Ви вважаєте, те, що люди з інших країн переїжджають жити до України, це в цілому добре чи погано впливає на економіку країни?», «Як Ви вважаєте, приплив людей з інших країн в цілому руйнує чи збагачує культурне

життя України?», «Як Ви вважаєте, із припливом людей з інших країн Україна стає гіршим або кращим місцем для життя?», «Чи можна, на Ваш погляд, говорити про вплив іммігрантів на міжетнічні відносини у приймаючому суспільстві?», «Чи можна, на Ваш погляд, говорити про вплив іммігрантів на міжкультурні комунікації у приймаючому суспільстві?», «Як Ви оцінюєте можливості іммігрантів адаптуватися до освітнього простору приймаючої країни?», «Які, на Ваш погляд, проблеми має освітня інтеграція іммігрантів у приймаюче суспільство?».

Вплив імміграції на економіку. Вплив імміграції на економіку приймаючої країни широко обговорюється в Європі. Однак вчені диференціюють напрямки досліджень впливу: це ступінь впливу іммігрантів на системи соціального забезпечення, на податкові надходження і пенсії. Вивчаються наслідки змін на ринку праці після «десантування» іммігрантів, вплив мігрантів на рівень споживання і якість споживання, бізнес-поведінка іммігрантів [Impact of immigration on Europe's societies..., 2006].

В українській реальності аналіз відповідей експертів на питання «Як Ви вважаєте, те, що люди з інших країн переїжджають жити до України, це в цілому добре чи погано впливає на економіку країни?» показує неоднозначність оцінювання впливу іммігрантів на економічний розвиток приймаючої країни. Але і в позитивному оцінюванні, і в негативному, експерти визначали залежність впливу від якості іммігрантів як трудового ресурсу. Мається на увазі наступні характеристики іммігрантів.

Позитивні характеристики:

- фінансово забезпечені,
- з високим рівнем освіти,
- зацікавлені у розвитку приймаючої країни.

Негативні характеристики:

- люди, які не хочуть працювати,
- люди, які намагатимуться жити на дотації, а це виснажуватиме бюджет України.

Але важливо зауважити, що при певній неоднозначності оцінювання ролі іммігрантів, ми спостерігаємо певний зсув думок експертів у бік позитивного оцінювання прибуття іммігрантів до нашої країни.

Вплив іммігрантів на культурне життя країни.

Концепції культурного розмаїття і культурної самобутності знаходяться в центрі наукового дискурсу в західних суспільствах. В Європі дискусія стимулюється певним тиском, пов'язаним з імміграційними потоками, які

ростуть у багатьох європейських країнах. Головна проблема, з якою стікаються і яка обговорюється це боротьба за етнічну та культурну гетерогенність.

Дискусія про передбачувані витрати і переваги культурного розмаїття вже відчувається. Це добре ілюструється, наприклад, у Франції, де дискусії про носіння ісламської вуалі і бурки стимулювали, в свою чергу, публічні дебати про національну ідентичність. Точно так же недавнє голосування в Швейцарії проти будівництва мусульманських мечетей ясно показує, наскільки недавно стали гарячими і емоційними аргументи на користь етнічної і релігійної ідентичності [Introduction...].

Одне з основних труднощів в дослідженні впливу іммігрантів на культуру приймаючого суспільства це вимір і оцінка впливу іммігрантів на динамічні явища культури в цілому. Культура розвивається складним чином, а вплив іммігрантів на культуру європейських суспільств не може бути просто вимірний відповідно до кількості іммігрантів.

Мігранти є гетерогенною групою, вони походять з різних культур. Вони не можуть бути гомогенною групою. Це створює складності для дослідження. Так само складно аналізувати зміни в суспільстві, розглядаючи їх як результат впливу іммігрантів або результат глобалізаційних процесів. Наприклад схеми живлення в європейських співтовариствах змінилися – нові кухні, нові дієти. Але це вплив іммігрантів або результат глобалізації? Соціологи вважають, що загальна трансформація цивілізацій в культурному контексті в Європі йде за рахунок імміграції.

Відповіді експертів на питання «Як Ви вважаєте, приплив людей з інших країн в цілому руйнує чи збагачує культурне життя України?» більш визначні і більш позитивно орієнтовані, ніж у відповідях на перше питання про економічну сферу. Негативного впливу іммігрантів на культурне життя України експерти майже не визначали. Позитивний вплив на культурне життя експерти розглядали при умовах:

- іноземці з повагою ставляться до культурних надбань українців,
- не займаються культурною експансією,
- розширення кругозору місцевого населення,
- прийняття нових кулінарних традицій,
- вивчення нових культурних зразків,
- розширення світогляду українців.

Аналіз відповідей експертів на питання «Як Ви вважаєте, із припливом людей з інших країн Україна стає гіршим або кращим місцем для життя?»

показує, що відповіді однозначно вкрай складно. Тому домінує думка «у чомусь гірше, у чомусь краще».

Тиражовані думки експертів можна структурувати наступним чином.

«Навіщо Україні люди з інших країн?! А своїх куди подіти? Для такої території і своїх людей вистачає. Треба думати не про людей з інших країн, а про те, як своїм людям забезпечити робочі місця з достатнім заробітком».

«Залежить від того, з якою метою чужинець приїжджає в Україну (відкрити свій бізнес і створити нові робочі місця, чи зайняти і так необхідне тому ж українцю робоче місце)».

Більшість експертів відповіли позитивно на питання «Чи можна, на Ваш погляд, говорити про вплив іммігрантів на міжетнічні відносини у приймаючому суспільстві?»

«В цілому позитивно, оскільки трансляція відмінностей здатна підвищити рівень толерантності у суспільстві та зміцнити його».

«З іншого боку, чим частіше є контакти між мігрантами та не мігрантами, тим вищий буде рівень толерантності у суспільстві».

Зазначимо, що відповіді експертів на питання «Чи можна, на Ваш погляд, говорити про вплив іммігрантів на міжкультурні комунікації у приймаючому суспільстві?» визначені позитивно.

«Сам факт присутності представників етнічних меншин із інших країн породжує постійну міжкультурну взаємодію. Окрім того, що вона може мати вияви у мистецтві, вони також проявляється кожного дня на побутовому рівні. Завдяки такій взаємодії на мікрорівні акумулюється нове знання про чужорідні традиції, звичаї, звички харчування та побут. При правильному сприйнятті вони можуть мати позитивний вплив на побут українців».

«Міжкультурні комунікації треба будувати у відповідь на нову міжетнічну ситуацію. У будь-якому разі міжкультурні комунікації треба активізувати, шукати нові їхні форми, збагачувати їхній зміст, уникати небезпечних тем і домагатися взаєморозуміння між іммігрантами і приймаючою стороною».

Освітня інтеграція мігрантів. Освітня інтеграція іммігрантів до приймаючого суспільства є проблемою для усіх країн, стікаючих з імміграцією. Прибуття іммігрантів з різними етнічними, расовими або релігійними характеристиками не в останню чергу створює труднощі для сфери освіти, оскільки освіта забезпечує знання, форми відносин і діє як важливий засіб соціальної інтеграції [Understanding the challenges...].

У спільнотах з наявністю іммігрантів школи повинні пропонувати добре скоординовані програми і послуги, орієнтовані на конкретні потреби іммігрантів. Програми якості для учнів-мігрантів зазвичай включають в себе

ряд функцій, які допомагають їм подолати освітні порушення, культурні і мовні бар'єри, соціальну ізоляцію. Ці функції включають в себе:

Розширене читання і математична інструкція.

Український як друга мова.

Репетиторство.

Класні помічники.

Літні програми.

Керівництво та консультування.

Батьківський аутріч - перевага і співучасть.

Соціальна робота [Education and migration – social aspects of education...].

Одним з викликів, які складають для української освіти мігранти, це редагування викладацької кваліфікація. Незалежно від того, які відмінності між національними системами освіти, викладач вимушений и зобов'язаний презентувати потрібний контент освітніх знань для іммігрантів. Крім цього від викладача чекають вміння комунікувати, взаємодіяти з іммігрантською аудиторією. Європейські науковці визнають, що адаптація освітньої системи до нових процесів імміграції в Європі відстає від адаптації до соціальної системи. І тому головне завдання: викладач мусить бути кваліфікованим для нової ролі [Education of migrants – migrant families...].

Експерти, відповідаючи на питання «Як Ви оцінюєте можливості іммігрантів адаптуватися до освітнього простору приймаючої країни?» вважають, що можливості іммігрантів адаптуватися до освітнього простору України задовільні.

«Задовільно, якщо говорити про вищу освіту. Мігранти здатні, вивчивши російську мову, відвідувати заняття та індивідуально спілкуватись з викладачами. З іншого боку, українські викладачі потребують професійного вдосконалення у володінні іноземними мовами (особливо англійською), для кращого задоволення освітніх потреб».

«Процес адаптування до освітнього простору залежить, на думку експертів, від багатьох факторів: відкритості і толерантності освітнього простору; адаптивного потенціалу іммігрантів; підтримки іммігрантів з боку державних інституцій та інститутів громадянського суспільства тощо. Відповідаючи на питання «Які, на Ваш погляд, проблеми має освітня інтеграція іммігрантів у приймаюче суспільство?» експерти назвали наступні проблеми:

Матеріальний статус іммігрантів.

Світоглядні цінності, особливості національності і культури.

Недостатня кваліфікація викладачів для викладання іммігрантам.

Недостатнє матеріальне та технічне забезпечення вищих навчальних закладів в Україні.

Неготовність сприймати інші культури, ламати стереотипи, відходити від того, що вважається «нормою».

Необхідність у спеціальних програмах (як державних, так і недержавних), спрямованих на освітню інтеграцію іммігрантів. А для цього доцільно виділити цільові групи іммігрантів за ознаками їхнього матеріального статусу, цінностей, освітніх потреб, життєвих планів, особливостей національної культури тощо.

Основною проблемою інтеграції іммігрантів є мовний момент – українська мова. Також є важливим культурно-релігійний аспект сприйняття освіти та необхідність бачити в іммігрантах потенціал для розвитку країни.

Джерела:

Mathias Czaika. Hein de Haas. The Globalization of Migration: has the World become more migratory [Електронний ресурс]: onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/imre.12095/full

Брайчевська О., Волосюк Г., Малиновська О., Пилинський В., Попсон Н., Рубл Б. Нетрадиційні іммігранти у Києві. Інститут Кенана. – К.; Стилос, 2003. – 447 с.

Велике переселення народів: репатріанти, біженці, трудові мігранти. Інститут соціології НАН України. – К., 2002. – 263 с.

Українське суспільство: від виборів до виборів. Соціологічний моніторинг. Інститут соціології НАН України. – К., 2003. – 215 с.

Київ і кияни: Соціологічні хроніки незалежності / заг.ред., В.М. Ворони, В.П. Чорноволенка. — К.: Інститут соціології НАН України. – К., 2000. – 128 с.

Євтух В.Б. Етнічність. Енциклопедичний довідник. – Київ: Фенікс, 1997.

Прибиткова І. Корінні кияни і мігранти: моніторинг соціальних змін на межі ХХІ століття. Наукові доповіді Центру вивчення проблем вимушеної міграції у СНД, 1999, № 4.

Вайдіна Т. Вікова структура мігрантів та ринок праці м. Києва: деякі аспекти взаємозв'язку // Часопис «Зайнятість та ринок праці». – 1996. № 4.

Мігранти у Києві. Хто вони? // Філософська та соціологічна думка, 1993, № 6.

Пассель Джеффри. Демографія іммігрантської молоді: минуле, теперішнє і майбутнє» = Passel, Jeffrey S. Demography of Immigrant Youth: Past, Present, and Future. Future of Children, Book 21, Pages: 19-41, SPR 2011.

Хіс Е., Ротон К. Друга генерація в Західній Європі: освіта, безробіття і професійний рух» = Heath, Anthony F.; Rothon, Catherine. The second generation in Western Europe: Education, unemployment, and occupational attainment. Annual Review of Sociology. Book 34. Pages: 211-235. 2016.

Levels Mark, Christopher Jencks. Contextual explanations for numeracy and literacy skill disparities between native and foreign-born adults in western countries. PLOS ONE. Book 3, MAR 2016.

Deusdad Blanca, Cabre Joan. School xenophobia and interethnic relationships among secondary level pupils in Spain. Education as Change. Book 21. Page 95-112. 2017.

Lessard-Phillips Laurens, Li Yaojun. Social Stratification of Education by Ethnic Minority Groups over Generations in the UK. Social Inclusion. Book 5. Page 45-54. 2017.

Hasman Jiri; Kostelecka Yvona. The spatial concentration of immigrant pupils at primary and lower secondary schools in the Czech Republic. Moravian geographical reports. Book 24. Page 38-51. Dec. 2016.

d'Hombres Beatrice; Nunziata Luca. Wish you were here? Quasi-experimental evidence on the effect of education on self-reported attitude toward immigrants. European Economic Review. Special Book 90. Page: 201-224. NOV. 2016.

Impact of immigration on Europe's societies – European Commission. Електронний ресурс: https://ec.europa.eu/...migration/.../emn_immigration_2006.

Introduction: perspectives on cultural integration of immigration. Електронний ресурс: www.oxfordscholarship.com/.../acprof-9780199660094-cha.

Understanding the challenges of immigration for education. Електронний ресурс: <https://www.pobal.ie/.../Understanding%20the%20Challenges>.

Education and migration – social aspects of education and training. Електронний ресурс: www.nesse.fr/nesse/nesse_top/.../education-and-migration.

Education of migrants – migrant families, school programs for migrant. Електронний ресурс: <https://www.google.com.ua/search?q=The+problem+of+education+for+migrants&oq=The+problem+of+education+for+migrants&aqs=chrome..69i57j0j7&sourceid=chrome&ie=UTF-8>.

Ganna Kisla
Kyiv, Ukraine

Migrants in Society: Cultural and Educational Analysis of Ukrainian Reality

Social and educational integration of immigrants is a problem for all countries, which are a social space for migration processes. The arrival of immigrants with different ethnic, racial and religious characteristics creates difficulties for the education sector, because education provides knowledge, forms of relationships and acts as an important means of social integration.

In those societies where there are immigrants, schools should offer well programs and services that are tailored to the specific needs of immigrants. Education for immigrants should include a number of functions that help them overcome educational distances, cultural and language barriers, social isolation.

Keywords: *immigrants, integration, immigration processes, educational programs, educational needs.*

References:

Mathias Czaika. Hein de Haas. The Globalization of Migration: has the World become more migratory [Elektronnyi resurs]: onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/imre.12095/full

Braychevska O., Volosyuk H., Malynovska O., Pylynskyi V., Popson N., Rubl B. Netraditsiyni immigranty u Kyievi. Instytut Kennana. – K.: Stylos, 2003. – 447 c.

Velyke pereselennia narodiv: repatrianty, bizhentsi, trudovi migranty. Instytut sotsiologiyi NAN Ukrainy. – K., 2002. – 263 s.

Ukrayinske suspilstvo: vid vyboriv do vyboriv. Sotsiologichnyi monitoring. Instytut sotsiologiyi NAN Ukrainy. – K., 2003. – 215 s.

Kyiv i kyiany: Sotsiologichni khroniky nezalezhnosti /zag.red. V.M. Vorony, V.P. Chornovolenka. – K.: Inst. sotsiologiyi NAN Ukrainy. – K. 2000. – 128 s.

Yevtukh V.B. Etnichnist. Entsyklopedychnyi dovidnyk. – Kyiv: Feniks, 1997.

Prybytkova I. Korinni kyiany i migranty: monitoryng sotsialnykh zmin na mezhi XXI stolittia. Naukovi dopovidi Tsentru vyvchennia problem vymushenoyi migratsiyi u SND, 1999, # 4.

Vaidina T. Vikova struktura migrantiv ta rynek pratsi m. Kyieva: deiaki aspekty vzaiemozviazku. Chasopysi «Zainiatist ta rynek pratsi». 1996. # 4

Migranty u Kyievi. Khto vony? // Filosofska ta sotsiologichna dumka, 1993, # 6.

Passel Dzheffri. Demografiya immigrantskoyi molodi: mynule, teperishnie i maibutnie» = Passel, Jeffrey S. Demography of Immigrant Youth: Past, Present, and Future. Future of Children, Book 21, Pages: 19-41, SPR 2011.

Khis Entoni i Roton Katrin. Druga generatsiia v Zakhidniy Yevropi: osvita, bezrobittia i profesiyni rukh» = Heath, Anthony F.; Rothon, Catherine. The second generation in Western Europe: Education, unemployment, and occupational attainment. Annual Review of Sociology. Book 34. Pages: 211-235. 2016.

Levels Mark, Christopher Jencks. Contextual explanations for numeracy and literacy skill disparities between native and foreign-born adults in western countries. PLOS ONE. Book 3, MAR 2016.

Deusdad Blanca, Cabre Joan. School xenophobia and interethnic relationships among secondary level pupils in Spain. Education as change. Book 21. Page 95-112. 2017.

Laurens Lessard-Phillips, Li Yaojun. Social Stratification of Education by Ethnic Minority Groups over Generations in the uk.socialinclusion.Book 5. Page 45-54. 2017.

Hasman Jiri; Kostelecka Yvona. The spatial concentration of immigrant pupils at primary and lower secondary schools in the Czech Republic. Moravian geographical reports. Book 24. Page 38-51. Dec. 2016.

d'Hombres Beatrice; Nunziata Luca. Wish you were here? Quasi-experimental evidence on the effect of education on self-reported attitude toward immigrants. European economic review. Special Book 90. Page: 201-224. NOV. 2016.

Impact of immigration on Europe's societies – European Commission. Elektronnyi resurs: https://ec.europa.eu/...migration/.../emn_immigration_2006.

Introduction: perspectives on culturalintegration of immigration. Elektronnyi resurs: www.oxfordscholarship.com/.../acprof-9780199660094-cha.

Understanding the challenges of immigration for education. Elektronnyi resurs: <https://www.pobal.ie/.../Understaning%20the%20Challenges>.

Education and migration – social aspects of education and training. Elektronnyi resurs: www.nesse.fr/nesse/nesse_top/.../education-and-migration.

Education of migrants – migrant families, sghool programs for migrant. Elektronnyi resurs: <https://www.google.com.ua/search?q=The+problem+of+education+for+migrants&oq=The+problem+of+education+for+migrants&aqs=chrome..69i57.2013j0j7&sourceid=chrome&ie=UTF-8>.